

Landbruget, dets betydning og problemer

De tider, da landbruget var det dominerende erhverv målt på produktion og beskæftigelse, er endelig slut.

Men erhvervet har stadig helt centrale roller at spille som eksporterhverv og som landskabsforvalter. Og de to roller er svære at forene.

■ Niels Kærgård

professor, Fødevareøkonomisk Institut

Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole

Problemstilling

Engang var det trivielt at beskrive landbrugets betydning. Hele økonomien var afhængig af erhvervet. Det var det helt dominerende eksporterhverv, og det beskæftigede over 500.000 mennesker. Det var dengang, man sagde, at når landbruget har penge, har alle penge.

Sådan er det ikke længere. Både landbrugets produktion og beskæftigelse er nu nede på omkring 4 procent af den samlede danske produktion og beskæftigelse.

Men landbruget er af flere grunde stadig et af de centrale danske erhverv. Dels er det stadig et betydningsfuldt eksporterhverv og dels forvalter erhvervet omkring to tredjedele af den danske jord. For den danske handelsbalance er landbruget afgørende; det er omkring 15 procent af den samlede eksport, der kommer direkte fra landbruget, og en væsentlig større del har relation til erhvervet. Endnu vigtigere er landbruget for det danske landskab. Over 60 procent af den danske jord er dyrket landbrugsjord, så når man færdes i Danmark, så er det landskab, man ser, helt domineret af erhvervet. Men landbrugets rolle som eksporterhverv og som landskabsforvalter stiller helt forskellige og ofte modstridende krav.

Som et stort eksporterhverv står man overfor kunder, og disse kunder er spredt over hele verden. F.eks. sælges kun mellem 10 og 15 procent af den danske svineproduktion i Danmark, resten går til så vidt forskellige lande som England, Tyskland, Japan, USA, Italien o.s.v. Disse kunder er interesseret i produkter af høj kvalitet til en konkurrencedygtig pris, men de er næppe særligt interesserede i forening af de danske vandløb eller i pesticider i det danske grundvand. Mange af kunderne ved knap nok, hvor Danmark ligger.

Som landskabsforvalter står landbruget over for de danske borgere og vælgere. For dem er det vigtigt, at det danske landskab er værd at færdes i, og at landbrugsbedrifterne er behagelige at være nabo til. Danskerne tænker på de danske vandløb, på det

danske grundvand, på lugten, på døde fisk og hummere og på dyrevelfærden i de danske stalde.

Det er afgørende for landbruget - og for det danske samfund - at erhvervet står sig godt med både kunderne og vælgerne. Hvis erhvervet kommer i konflikt med bare en af de to grupper, så kan det lukkes.

Hvis produkterne bliver så dyre, at kunderne ikke vil købe dem, så har landbruget ingen fremtid. Men hvis man ikke gør nok for miljøet og landskabet, og derfor kommer på kant med de danske vælgere, så kan de vedtage så restriktive regler, at også det kan lukke erhvervet. Der er ingen vej uden om permanent at forsøge at finde en balance mellem hensynet til konkurrenceevnen og hensynet til miljø og natur.

Denne konflikt bliver næppe mindre i fremtiden - udviklingen peger tværtimod på, at den bliver større.

Historien

Det traditionelle danske landbrug, som det fungerede til op i 1960'erne, blev, som navnet siger, drevet efter traditioner og med respekt for naturværdier og bæredygtighed.

Bønder tænker i generationer, driftsledere i afskrivningsperioder, skrev Poul Erik Stryg med en omformulering af Knud Sørensen-citatet: "Bønder tænker ikke i individer, men i slægter". Det var ikke et spørgsmål om at udnytte alt til det yderste; marken blev revet let, det var gammel ret, for - fuglen og den fattige skal også være mæt.

Datidens landmand og landbrug tjente mange nyttige formål. Jagtinteresserede fik mod en beskedent del af byttet ret til at gå på jagt. Markvejen, der blev holdt farbar, blev brugt af landposten, og alle og enhver kunne samle en buket markblomster på engen, der blev nænsomt afgræsset af ungkreaturer. Mere avancerede typer, f.eks. fra den lokale højskole, fik lov at samle svampe (hvor bondens eneste krav var, at han i hvert fald selv blev fri for at spise dem). Behandlingen af dyrene var præget af respekt for medskabningerne. Gødning var i høj grad husdyrgødning, og det var der ikke så meget af, at det var noget miljøproblem. Pesticider var dårligt opfundet; det var mest lidt blåsten mod kartoffelskimmel.

Ukrudt og næringsmangel holdtes bl.a. i ave med et rationelt tilrettelagt sædskifte. "Man skal være tro mod ens kone og ens sædskifte", sagde man dengang.

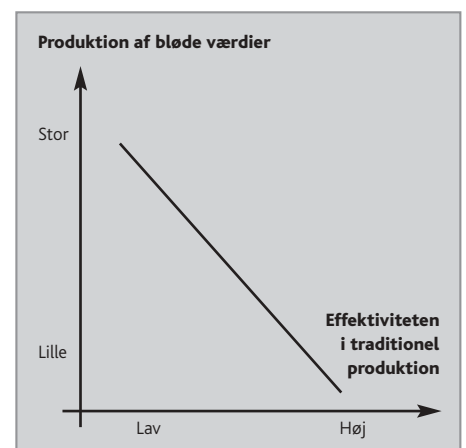
Men indkomsterne steg, lønningerne steg, og hvis landbrugene skulle overleve, måtte effektiviteten op. Konkurrencen om arbejdskraft og om at få priserne ned krævede en høj produktivitet. Stordrift og specialisering var økonomernes anbefalinger, og de blev fulgt.

Med kunstgødning og pesticider behøvede man ikke længere et alsidigt sædskifte. Fra 1970'erne behøvede man hverken være tro mod sin kone eller sit sædskifte. Med p-piller og pesticider havde den kemiske industri løst problemerne. Konkurrencen og den økonomiske rationalitet blev hårde herrer, men samtidig sikrede EFs landbrugsordninger en stabilitet i priserne og afsætningen, der gjorde risikospredningen ved at have en flersidet produktion overflødig. Nutidens store, specialiserede industrilandbrug blev skabt.

Udviklingen

Men der er al mulig grund til at tro, at man ikke kan få både en høj effektivitet og mange bløde værdier¹. Der er nok en eller anden sammenhæng, som vist på fig. 1., ifølge hvilken en meget effektiv produktion hænger sammen med en lille produktion af bløde værdier. Hvis man går meget intensivt efter at producere med en meget høj grad af effektivitet i den traditionelle produktion, så går det ud over produktionen af bløde værdier.

Figur 1
Produktion af bløde værdier og effektiviteten

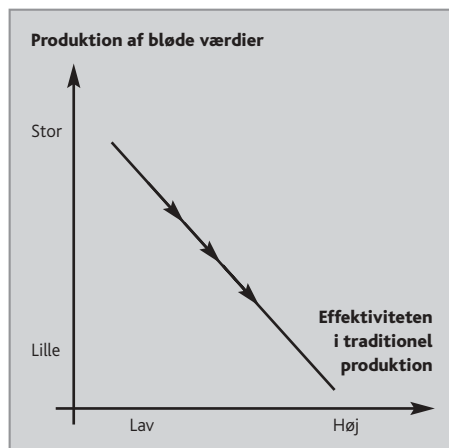

■ ■ ■
Note 1 Bløde værdier i landbruget er en lidt løs betegnelse for det, økonomer kalder positive eksternaliteter og offentlige goder, se Kærgård, 2003.

Det er vigtigt at understrege, at dette ikke nødvendigvis har noget med bedriftsstørrelsen eller produktionsformen at gøre. Det er ikke en diskussion af, om en lille, gammeldags bedrift er bedre end et stort industrilandbrug. Også det store moderne industrilandbrug vil producere flere bløde værdier, hvis produktionen ikke presses til det yderste - dyrevelfærden bliver bedre, hvis der er lidt færre dyr pr. m², nitratnedslivningen mindre, hvis der er færre dyr pr. ha, produktionen lavere, men biodiversiteten højere, hvis der bruges lidt færre pesticider o.s.v.

Hvordan bevæger vi os nu på denne kurve? Hvis vi først ser på udbuddet, så ligger det i det foregående, at vi er gået over til større og større, mere og mere specialiserede landbrug. Samtidigt hermed har vi fået mere og mere driftsøkonomisk rationelt drevne bedrifter. Det må alt andet lige betyde en bevægelse væk fra de bløde værdier og over mod en produktionsmæssig effektivitet, altså en bevægelse som på fig. 2.

Figur 2
Tendenser i udbuddet

Det er værd at bemærke, at denne tendens i sig selv vil øge værdisætningen af de bløde værdier, fordi de bliver knappere, og det, der giver værdi i en økonomi, er knaphed.

På efterspørgselssiden er der al mulig grund til at tro, at det er omvendt; den har bevæget sig den modsatte vej som vist på fig. 3.

Øget indkomst og øget fritid må resultere i en større efterspørgsel efter bløde værdier. Det at nyde naturen, biodiversiteten og det skønne landskab er noget, man gør, når man har tid og råd til det. Efterspørgslen efter fødevarer stiger derimod ikke særlig meget, selv om man får større indkomst, fordi det er begrænset, hvor meget man kan spise. Ønskerne om også at få nogle bløde værdier er altså et luksusgode, som først efterspørges, når de basale behov er blevet dækket.

Tendensen går således i retning af et mindre udbud af og en øget efterspørgsel efter bløde værdier.

Hvordan løses dilemmaet?

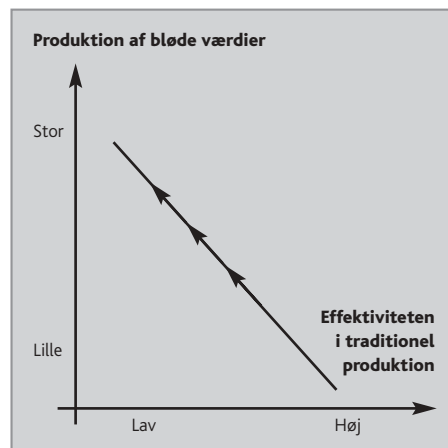
Der er altså problemer med at få rentabilitet i en tilstrækkelig stor produktion af bløde værdier. Den simpleste løsning på dette problem ville være at få de bløde værdier gjort til omsættelige goder, som forbrugerne vil betale for. Og det gør man faktisk til en vis grad. Jagtleje er kommercialiseret, og det er betydelige beløb, man kan få for et attraktivt jagtområde. Fiskerettigheder lige sådant. Landboturisme er en anden måde, hvorpå man kan søge at få glæden over landbokulturen, landskabet og dyrene omsat i penge. Og landboturismen og gårdbutikkerne er i hurtig vækst.

Man kan også prøve at udnytte nogle af de bløde værdier i produktionen til at få en højere pris for produkterne. Hvis man garanterer, at dyrene har haft det godt, og at miljøet ikke er blevet belastet med pesticider og kunstgødning, så kan man måske få et pristillæg i forhold til i øvrigt ens produkter. Det er i betydelig udstrækning det, der er tilfældet for økologiske produkter.

Men det er ikke alle bløde værdier, det er lige let at kommercialisere. Så det offentlige må støtte, hvis der skal sikres en tilstrækkelig produktion af bløde værdier. Hvis ikke samfundet træder til, så bliver der ikke gjort nok ved landskabsplejen, udviklingen af yderdistrikterne, fødevarerikkerheden, dyrevelfærden o.s.v. Derfor er de bløde værdier og det multifunktionelle landbrug et argument for landbrugspolitik og landbrugsstøtte. Markedet kan ikke sikre en tilstrækkelig produktion af landbrugets bløde, multifunktionelle produkter. Landbruget bliver imidlertid derved mere og mere afhængig af politisk velvilje og af vælgerens gunst.

Men på eksportmarkederne bliver konkurrencen sam-

Figur 3
Tendenser i efterspørgslen

tidig stadig hårdere; der kommer nye konkurrenter til fra Østeuropa, fra Brasilien, fra Asien og mange andre steder fra; og her er lønningerne lave og miljøkravene lempelige. Desuden går tendensen fortsat mod stadig mere liberaliserede fødevaremarkeder. Det bliver ikke lettere at være eksporterhverv i fremtiden.

Der er altså næppe nogen vej uden om konflikten mellem rollen som eksporterhverv og som landsskabsforvalter - man er nødt til at være på talefod med både kunderne og vælgerne.

Konflikten kan tænkes løst på mange måder. Man kan forestille sig et landbrug, der bliver mere og mere økologisk, og som tager større og større hensyn til naturen - så at sige bliver mere og mere "naturligt". Men det vil nok gå ud over konkurrenceevnen. Og man kan også forestille sig et effektivt eksporterhverv, der løser miljøproblemerne af teknologisk vej - store højproduktive anlæg med gylleseparering og lugtfiltere.

Det er med det specialiserede danske landbrug ingen naturlov, at alle dele af landbruget vælger samme løsning. Man kan sagtens forestille sig et kvægbrug, der bliver mere og mere "økologisk", og en svineproduktion, der bliver mere og mere "industrialiseret".

Men hvis landbruget skal være et betydningsfuldt erhverv også i de kommende årtier, er det helt afgørende, at man på den ene eller anden måde permanent har etableret et godt forhold til både verdensmarkedets kunder og til de danske vælgere. Og det bliver ikke let.

Litteratur

Kyed, Karsten, Niels Kærgård og Henrik Zobbe (2001): Landbrugsstøtte, indkomstfordeling og landbrugets immaterielle produktion. Tidsskrift for Landøkonomi, 188. årgang, side 251-255.

Kyed, Karsten, Niels Kærgård og Henrik Zobbe (2002): Landbrugspolitikens økonomisk-teoretiske fundament, Økonomi og Politik, 75. årgang, nr. 1, side 14-25.

Kyed, Karsten, Niels Kærgård og Henrik Zobbe (2003): Landbrugspolitikens rationale: Strukturer, mål og incitamenter, i Kirsten Bregm (Red.) Økonomiske incitamenter & markeder, side 177-193, Jurist- og Økonomiforbundets Forlag, København.

Kærgård, Niels (2002): Det multifunktionelle landbrug og dansk landbrugs fremtid, i Erik Steen Jensen m.f. (red.) Visioner for fremtidens jordbrug, Gads Forlag, København, side 33-47.

Kærgård, Niels (2003): Multifunktionalitet økonomisk set, Tidsskrift for Landøkonomi, 190. årgang, side 118-123.

Kærgård, Niels (2005): Landbrugets betydning for samfundsøkonomien i dag og om 15 år, Plantekongres 2005, side 139-140, Herning.

Stryg, Poul Erik (1991): Landbrugets driftsformer, miljø og økonomi, DSRs Forlag, Frederiksberg.